

Verbalov i Ivanka Mučević Nikoliš. Oružani oblici otpora opisani su u poglavlju „Na nišanu: Atentati na pripadnike okupacione uprave, kolaboracioniste i saradnike policije“. U njemu je autor govorio o oružanim napadima na pripadnike nemačke vojske, ali i o pokušajima atentata na pripadnike kolaboracionističke uprave i specijalne policije tokom 1941. i 1942. među kojima se posebno ističe ime Svetozara Vujkovića, upravnika logora na Banjici. Ukupno je izvršen 31 atentat u kojima je 12 lica ostalo nepovređeno, 10 ranjeno i 9 ubijeno. Ristanović je posebno istakao činjenicu da komunistički pokret otpora nije uspeo da izvrši nijedan uspešan atentat na oficire ili službenike višeg ranga, čime bi okupacioni sistem bio paralisiran. U devetom poglavlju naslovljenom „Napolje sa okupatorima’: Sabotiranje inicijativa režima i propagandni rat“, autor se ponovo vratio neoružanom otporu u kome je najveća pažnja posvećena akcijama paljenja kolaboracionističke i okupacione štampe, rasturanju propagandnog materijala i pisanju parola.

Poslednja celina u knjizi nosi naslov „Na udaru specijalne policije: Hapšenja i stradanja pripadnika komunističkog pokreta otpora“. U njoj je autor detaljno prikazao organizaciju represivnih organa zaduženih za borbu protiv beogradskih komunista, posebno IV antikomunističkog oseka Specijalne policije. U nastavku poglavlja on je iscrpno opisao i njihov rad, čiji je rezultat bio hapšenje velikog broja pripadnika KPJ u periodu od 1941. do 1944. godine. Posebno je značajno to što je uspeo da rekonstruiše sudbine uhapšenih i da pruži precizne podatke o tome koliko ih je ubijeno, poslato na prinudni rad ili na prevaspitavanje, a koliko je njih pušteno na slobodu. Umesto očekivanog Zaključka u kome bi izneo svoje zaokruženo viđenje teme o kojoj je u knjizi reč, autor je u tom delu na nekoliko strana uporedio delovanja ravnogorskog i komunističkog pokreta otpora u toku okupacije Beograda i ukazao na sličnosti i razlike između njih.

Rade Ristanović je rezultate svojih istraživanja predočio na dopadljiv način. Veliki broj grafikona i fotografija doprineo je tome da tekst bude rečitiji i glasniji. Slobodni smo da kažemo da prikazana monografija predstavlja značajan doprinos istraživanju tema iz perioda Drugog svetskog rata, kao i to da je ona svojim kvalitetom značajno uvećala naša znanja o tom istorijskom razdoblju.

Marko B. Miletić

JUGOSLAVIJA I POLJSKA: VEZE I MEĐUSOBNI ODNOSI U XX VEKU, Međunarodni tematski zbornik radova, urednici Bojan Dimitrijević, Andrzej Začminski, Nebojša Stambolija, Beograd, Institut za savremenu istoriju – Univerzitet Kazimir Veliki Bidgošć (Poljska), 2022, 526.

Dvadeseti vek doneo je intenzivnu saradnju srpskog i poljskog naroda koja se odvijala skoro na svim poljima, od političkog i vojnog savezništva do industrijske i kulturne saradnje. Bez obzira na promene vlasti u obe države, promene ideološkog sistema u svakoj od njih, saradnje je uvek bilo. Srbi i Srbija uklopljeni u jugoslovensku državu 1918–1992, često su teško odvojivi od šireg jugoslovenskog konteksta. Ipak, kao svojevrсни naslednici jugoslovenske države, Srbi i Srbija su tu saradnju nastavili do danas.

Jedan od izraza te saradnje jeste i saradnja dve naučne institucije iz Srbije i Poljske duga preko decenije. Institut za savremenu istoriju iz Beograda i Istorijiski fakultet (u početku Institut za istoriju i međunarodne odnose) Univerziteta Kazimira Velikog iz Bidgošća u toku protekle decenije organizovali su zajedno godišnje naučne konferencije. One su se održavale jednom godišnje naizmenično, jedna u Poljskoj, a sledeća u Srbiji. Teme svakog od održanih osam skupova su se kretale u okviru pitanja jugoslovensko/srpskih i poljskih odnosa u 20. veku. U početku, istraživačke teme su obuhvatale okvire epohe socijalizma u obe države, od 1945. do 1990. godine. Kasnije, opseg tema se proširio na teme iz perioda između dva svetska rata kao i najsavremenijeg doba.

Zbornik koji je pred čitaocima donosi radove sa naučnog skupa održanog 16–17. septembra 2021. u Beogradu. U zbornik su ušla ukupno 33 rada učesnika konferencije. Razlike u broju su okolnost da neki od učesnika nisu dostavili radove, a da su drugi opet, koji su bili u organizacionom odboru to učinili. Pored autora iz Poljske i Srbije, tu su i autori iz Slovenije i Hrvatske sa svojim doprinosom ovoj temi u vidu članaka, ali i da pruže svojevrсни „jugoslovenski karakter“ radovima u zborniku.

Načelno zbornik ima radove „složene“ hronološki, ali u okviru toga u tri celine. U prvoj celini su prilozi koji obrađuju odnose Poljske i Kraljevine SHS/Jugoslavije u međuratnom periodu. Ukupno ih ima devet. U ovim radovima se obrađuje percepcija poljske štampe o Jugoslaviji;

stav srpskih republikanaca o stvaranju Druge republike Poljske; stav poljskih konzervativaca o stvaranju Kraljevine SHS; poseta jugoslovenskih parlamentaraca Poljskoj 1933. godine; Kongres poljsko-jugoslovenskog prijateljstva iz 1931. godine; ugovori o saradnji; iskustva poljskih studenata koji su boravili u Jugoslaviji kao i tekst poznatog poloniste Julija Benešića.

U drugoj celini su radovi koji pokrivaju period Drugog svetskog rata. Ovi naučni prilozi su mahom komparativni i upoređuju određene posebnosti koje su imale dve države i dva naroda u toku ovog perioda. Ukupno je pet takvih radova. Analizirani su i upoređeni agresije na obe zemlje; zločin u Katinskoj šumi iz perspektive dr Eduarda Miloslavića; okupacioni sistemi koji su uspostavljeni od strane nemačkog okupatora kao i odnos saveznika prema dva naroda i dve države, posebno u krajnjem periodu rata, koji je doneo mnoga politička i teritorijalna iskušenja i rešenja, a koja nisu odgovarala ni antiokupatorskom, savezničkom angažmanu ni podnetim žrtvama Poljaka i Srba-Jugoslovena.

Najveća celina ovog zbornika se tradicionalno tiče odnosa dve države i dva naroda u epohi socijalizma. Takvih radova je čak 15 u ovom izdanju. Dominiraju teme iz političke istorije dve države i dva naroda, ali i teme iz svakodnevnog života. Obraduje se i privredna saradnja; odnos države i partije prema crkvi u Poljskoj; repatrijacija Poljaka iz Jugoslavije posle Drugog svetskog rata; posete slavista; sportska saradnja; sličnosti i razlike u planiranju porodice; odjeci Drugog vatikanskog sabora u dvema zemljama; rad obaveštajnih i bezbednosnih službi prema onoj drugoj strani; međusobni bilateralni odnosi, i kao i uvek, odnosi koji ilustruju slučajeve gradova u dve države koji su bili zbratimljeni na bazi istorijskih događaja iz Drugog svetskog rata.

Na kraju zbornika su četiri rada posvećena pojedinim ličnostima koje su u određenom vremenskom kontekstu i svojom aktivnošću imali uticaj na jugoslovensko-poljske odnose u 20. veku.

Zbog pandemije virusa covid 19 početkom marta 2020, a potom i eskalacije konflikta u Ukrajini početkom 2022. godine, stvari u Evropi i svetu su se iskomplikovale. I Poljska i Srbija su se iznenada našle pred nebrojenim iskušenjima, koja su otvorila novu stranicu njihove savremene istorije. Tradicionalni deveti skup, koji je trebalo da bude organizovan u Bidgošću krajem septembra 2022, odložen je. Neizve-

snost u koju je Evropa ušla, a sa njom i dve države i dva naroda, takođe je dovela ovaj projekat u pitanje. Ipak, nadamo se da će ova produktivna saradnja biti nastavljena na obostranu radost i korist, ukoliko ne susretima na konferencijama, a ono barem kroz publikovanje novog, zajedničkog zbornika radova.

Pawel Wawryszuk

Martin Previšić, *GOLI OTOK: ISTORIJA*, Beograd, Vukotić media, 2022, 639.

Beogradska izdavačka kuća „Vukotić media“ je krajem 2022. godine objavila srpsko izdanje knjige o Golom otoku, autora prof. dr Martina Previšića, vanrednog profesora na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Reč je o knjizi proistekloj iz doktorata odbranjenog pod mentorstvom prof. dr Ive Banca 2014. i objavljenoj u izdanju zagrebačke „Frakture“ 2019. godine, pod naslovom *Povijest Golog otoka*. „Vukotić media“ se, s punim pravom, odlučila da knjigu objavi u originalnom obliku, bez bilo kakvih jezičkih izmena i intervencija, dodajući na početku samo kratku „Reč izdavača“, predgovor prof. dr Predraga J. Markovića, autorov predgovor srpskom izdanju, izvestan broj fotografija, i menjajući naslov i izgled korica.

Prvo što upada u oči jeste izvanredno dobra struktura, lep stil i umešnost autora da temu predstavi lako i čitljivo. Naime, pored uvodnih zahvala, napomena i predgovora i spiska izvora i literature, skraćena, registra i beleške na kraju, knjiga ima 17 poglavlja i čak 67 potpoglavlja. To govori da je dobro strukturirana, razučena i lako čitljiva, odnosno da su problemi obrađeni kroz kratke i koncizne, jasno uobličene celine, koje lako drže pažnju čitaoca. Osim prvog i poslednjeg poglavlja koja predstavljaju neku vrstu uvoda i zaključka, odnosno stavljanje teme u širi kontekst, autor u 15 priča, logički i hronološki raspoređenih, izlaže svoju pripovest o Golom otoku i golootočanima. Polazeći od otkrivanja „ibeovaca“ i razloga zašto su tako okarakterisani, njihovog hapšenja, ispitivanja u istražnim zatvorima, suđenja i kažnjavanja, preko dolaska na Otok, opisa organizacije logora, života i tretmana u logoru, političkog prevaspitavanja, privređivanja u logoru, bolesti i smrti, kulturnih priredaba i kretanja broja zatočenika, autor dolazi do puštanja logoraša na slobodu i opisa njihovog života na slobodi, ako se to u ovom slučaju tako može